

І.М. ШАРУХА

г. Магілёў, УА «МДУ імя А. А. Куляшова»

МАГЧЫМЫЯ ШЛЯХІ ВЫРАШЭННЯ ПРАБЛЕМЫ СТВАРЭННЯ ІНТЭГРАВАНАГА КУРСА «МАГІЛЁВАЗНАЎСТВА»

Актуальнасць. Курсы накіраваны «Магілёвазнаўства» традыцыйна (з моманту распрацоўкі самага прынцыпу К. Ушынскім і Дз. Сямёнавым¹; упершыню прынцып «вучыць дзяцей географіі з найбліжэйшага для іх месца» уводзіцца ў падручніку географіі Ф. Студзінскага, 1840) прыналежаць да краязнаўчых (дэфініцыя «краязнаўства», 1915 г., Манькоўскі).

Як вядома краязнаўства – накіраваны шматбаковай дзейнасці ў сваім краі. Зыходзячы з шырынi поля дзеяння, краязнаўства не знайшло свайго азначэння з пункту гледжання педагогікі. Гэта – і прынцып

¹ Урадзенец Беларусі Дз. Дз. Сямёнаў – аўтар першай у Расійскай імперыі географічнай хрэстаматыі, што была пабудавана на краязнаўчым і радзімазнаўчым прынцыпах – «Айчыназнаўства» ў 6 тт.

навучання, і комплекс метадаў, і форма вывучэння свайго края, і форма бавення свайго вольнага часу... Доктар гістарычных навук А.В. Дарынскі назваў краязнаўства народнымі ведамі аб сваіх родных мясцінах [1, с. 3].

Удасканаленне краязнаўчых курсаў карысна адукацыйна-выхаваўчаму працэсу.

Розныя падыходы да вызначэння катэгорыі «краязнаўства». Краязнаўства – рознабакова, але выдзеліліся два галоўных накірункі, два разуменні катэгорыі – гістарычнае і геаграфічнае, два падыходы – гісторыкаў і географіаў. Гісторык Л. Трэпет у «Беларускай энцыклапедыі» дае такое азначэнне: «Краязнаўства, усебаковае вывучэнне асобнага рэгіёна ці населенага пункта мясцовым насельніцтвам, а таксама спецыялістамі навуковых устаноў. Даследуе прыроду, эканоміку, дэмаграфію, гісторыю, мову, культуру. Комплекснае краязнаўства разглядае ўсе звесткі ва ўзаемасувязі. Галіновае краязнаўства паглыблена вывучае асобныя яго накірункі: гістарычны, геаграфічны, этнаграфічны, літаратурны, тапанімічны, мемарыяльны, ахову помнікаў і інш.» [2, с. 471]. Гэтае азначэнне – амаль класічнае, не павінна выклікаць ніякіх супярэчанняў з боку прадстаўнікоў розных навук і навуковых накірункаў.

Савецкі расійскі географ К. Строеў піша: «Говоря о краеведении, чаще всего понимают его именно как краеведение географическое, в задачу которого входит всестороннее, синтезированное изучение родного края. В краеведении, так же как и в географии, предметом изучения является местность, территория. Сам термин «краеведение» означает, что изучается территория, определяемая понятием «родной край»» [3, с. 6]. Блізка да гэтага азначэння падаецца дадзеная дэфініцыя і ў Вялікай Савецкай Энцыклапедыі.

У апошнія 20 год на Беларусі назіраецца тэндэнцыя, што накіравана на «прыватызацыю» краязнаўства асобнымі галінамі навукоўцаў. Пры гэтым Л. Трэпет, калі піша пра краязнаўства як «усебаковае вывучэнне...», чамусьці не спасылаецца на «усебаковыя» крыніцы, а толькі на вузкаспецыялізаваныя – з археалагічнага і гістарычнага краязнаўства, поўнасю ігнаруючы крыніцы з іншых галін краязнаўства. Чаму так атрымалася, што ў Беларускаю энцыклапедыю (БЭ) трапіла азначэнне, карыснае завужанаму колу спецыялістаў? Тлумачэнне: гэта прасты перадрук БЭ з Энцыклапедыі гісторыі Беларусі (ЭГБ) [4, с. 257]. Пры гэтым, Л. Трэпет памыляецца, калі ў артыкуле, пры асвятленні пытанняў гісторыі краязнаўства, залічвае ў аб'ём паняцця «край» такія тэрыторыі, як Сібір, Манголія, Кітай, Паўднёвая Амерыка і інш. (гэта ўжо – краізнаўства). Пры гэтым у артыкуле ніяк не прыгаданы ўклад у краязнаўства П. Лярскага, а, менавіта, на яго і на К. Строева спасылаецца Вялікая Савецкая Энцыклапедыя (гл. артыкул «Краязнаўства»). Незразумелым з'яўляецца і той факт, што аўтар артыкула з ЭГБ аніак

не прыгадвае ўклад і нават прозвішчы кіраўнікоў Цэнтральнага бюро краязнаўства (ЦБК) А. Смоліча і М. Азбукіна (толькі таму што географы? Няма прозвішчаў і шмат іншых буйных краязнаўцаў ад географіі; зато амаль поўны пералік краязнаўцаў-гісторыкаў, нават местачковага ўзроўня). Ніводнай кнігі па краязнаўству, якія напісалі географы, нават беларускія, чамусьці не ўзгадваецца краязнаўцамі ад гістарычнай навукі. А такіх кніг не так ужо і мала: Лярский П.А. «Пособие по краеведению» (Мн., 1966); Ратобильский Н.С., Лярский П.А. «Землеведение и краеведение» (Мн., 1978, 1987); Кудло К.К. «Землязнаўства і краязнаўства» (Мн., 1996); Лісоўскі Л.А. «Землязнаўства і краязнаўства» (Мазыр, 1996); Прохорчик А.Ф. «Практикум по краеведению» (Мн., 1981) і інш.

Краязнаўчы матэрыял дае падставу для ажыццяўлення краязнаўчага прынцыпу ў вывучэнні, галоўным чынам, школьных прадметаў географіі, гісторыі, біялогіі.

Чаму курс павінен быць інтэграваным. Краязнаўства накіравана на пазнанне свайго края – невяліччай тэрыторыі ад мікрараёна школы, часткі населенага пункта, усяго населенага пункта, тэрыторыі сельскага Савета, сельскага раёна, групы такіх раёнаў да межаў вобласці і нават некалькіх абласцей (ывучэнне сваёй краіны – краізнаўства або радзімазнаўства). Гэта азначае, што сама катэгорыя «краязнаўства» – катэгорыя харалагічная (прасторавая, географічная). І ў сусветна вядомага акадэміка Л.С. Берга [5] і у найбуйнейшага тэарэтыка і практыка беларускага краязнаўства П. Лярскага краязнаўства выступае як малая географія.

Мы прытрымліваемся пазіцыі, што краязнаўства – сукупнасць ведаў, вобразаў аб сваім краі з розных пунктаў гледжання. У залежнасці ад таго, на што накіраваны даследаванні, краязнаўства падзяляецца на галіны: археалагічнае, гістарычнае, этналагічнае, геалагічнае, географічнае (фізіка-геаграфічнае, эканоміка-геаграфічнае), дэмаграфічнае, эканамічнае, экалага-біялагічнае, лінгвістычнае, тапанімічнае, культурна-геаграфічнае, мемарыяльнае краязнаўства і да т.п. Краязнаўства дае магчымасць злучыць, звязаць паміж сабой шматлікія пытанні з розных галін ведаў аб родным краі. Гэта мае вялікае значэнне для агульнаадукацыйных, выхаваўчых задач сучаснай школы, для развіцця навучэнцаў. Зыходзячы з гэтага, курсам з краязнаўчым зместам трэба надаваць канкрэтную назву па накірунку: «Археалагічнае краязнаўства», «Географічнае краязнаўства», «Гістарычнае краязнаўства» і г.д., па ахопу тэрыторыі – з адлюстраваннем тэрыторыі (населены пункт, сельскі Савет, раён і г.д.). Калі курс атрымлівае назву «Магілёвазнаўства», то гэта не азначае, што курс па свайму зместу абавязкова павінен быць толькі гістарычным, або географічным, або археалагічным, або экалага-біялагічным і г.д. «Магілёвазнаўства: Археалагічнае краязнаўства Магілёва і наваколляў», «Магілёвазнаўства: Географічнае краязнаўства

Магілёўскага раёна», «Магілёвазнаўства: Археалагічнае краязнаўства Магілёўскай вобласці» і г.д.

Калі навучальны курс называецца проста «Магілёвазнаўства», то гэта будзе азначаць, што заяўлены курс – інтэграваны, комплексны, што ён злучае, спалучае краязнаўчыя веды з розных галін ведаў. Пры гэтым, зноў жа трэба дадаць другую частку назвы, каб больш пэўна акрэсліць тэрыторыю («Магілёвазнаўства: Краязнаўчае вывучэнне Магілёва і наваколляў», «Магілёвазнаўства: Краязнаўчае вывучэнне Ленінскага раёна г. Магілёва», «Магілёвазнаўства: Краязнаўчае вывучэнне Магілёўскага раёна» і г.д.).

Верагодная змястоўная мадэль інтэграванага курса «Магілёвазнаўства». Як нам здаецца, праграма курса «Магілёвазнаўства: Краязнаўчае вывучэнне Магілёва і наваколляў» павінна ўключаць наступныя раздзелы (прыкладныя):

1. Магілёў – адзін з найбуйных гарадоў Беларусі (агульная характарыстыка культурна-гаспадарчага значэння горада). Значэнне геаграфічнага стану г. Магілёва для яго развіцця.

2. Прыродныя асаблівасці горада і наваколляў. Прыродныя (асаблівасці тэктонікі, рэльефа, карысных выкапняў, клімата, вод, глебава-расліннага покрыва, жывёльнага свету), сацыяльна-эканамічныя і гісторыка-палітычныя чыннікі ўзнікнення і развіцця горада.

3. Археалагічныя сведчанні старажытнасці Магілёва. Археалагічная карта.

4. Гістарычнае мінулае г. Магілёва. Тэрытарыяльны рост горада. Рост уплыву на наваколлі.

5. Гісторыя фармавання паняцця «Магілёўшчына». Геаграфічныя назвы (тапонімы): гістарычныя і сучасныя. Метанімія (перайменаванні). Геаграфічныя назвы як помнік і пэўная афарбоўка (пласт) гісторыка-культурнага краявіда.

6. Прыродна-рэсурсы патэнцыял. Краявіды (прыродныя, тэхнагенныя, культурныя, посткультурныя).

7. Дынаміка насельніцтва. Рух насельніцтва (натуральны, механічны). Асаблівасці насельніцтва. Склад насельніцтва (полаўзроставы, этнічны, канфесійны, сацыяльны, адукацыйны). Дэмаграфічны патэнцыял. Працоўныя рэсурсы. Якасць насельніцтва. Якасць жыцця насельніцтва.

8. Асаблівасці гаспадаркі. Гісторыя, геаграфія міжгаліновых комплексаў і галін вытворчасці, асобных прадпрыемстваў. Промыслы і рамёствы наваколляў. Сацыяльная сфера.

9. Што дае Магілёў краіне. Магілёў у сусветным падзеле працы. Эканамічныя і культурныя сувязі Магілёва. СЭЗ «Магілёў». Гарады-пабрацімы.

10. Асаблівасці этнічнага прыродакарыстання. Асвоенасць тэрыторыі.

11. Сучасны стан развіцця, сучасныя экалагічныя, дэмаграфічныя, эканамічныя праблемы. Шляхі вырашэння. Перспектывы развіцця.

12. Асаблівасці культуры (духоўнай, матэрыяльнай). Асаблівасці і адметнасці архітэктуры. Прыродная і культурная спадчына. Помнікі. Магілёў – радзіма выдатных людзей. Магілёў – месца жыцця і дзейнасці выдатных людзей. Адлюстраванне Магілёва ў творах мастацтва і літаратуры.

13. Турысцка-рэкрэацыйны патэнцыял Магілёва і наваколляў.

14. Турысцкімі маршрутамі па Магілёву.

15. Асаблівасці краязнаўчага вывучэння Ленінскага, Кастрычніцкага і Магілёўскага раёнаў.

16. Краязнаўчае вывучэнне мікрараёна сваёй школы.

Садружнасць і супольныя намаганні, у першую чаргу гісторыкаў і географіў, з далучэннем да іх хаўрусу спецыялістаў іншых галін, будзе толькі на карысць развіццю краязнаўства, магілёвазнаўства.

ЛІТАРАТУРА

1. Краеведение: Пособие для учителей / Под ред. А.В. Даринского. – М.: Просвещение, 1987.
2. Трэпет Л.В. Краязнаўства // Беларуская Энцыклапедыя: У 18 т. – Мн.: БелЭн, 1999. – Т.8. – С. 471 – 473.
3. Строев К.Ф. Краеведение. – М.: Просвещение, 1967.
4. Трэпет Л. Краязнаўства // Энц. гісторыі Беларусі: У 6 тт. – Мн.: БелЭн, 1997. – Т.4. – С. 257–260.
5. Берг Л.С. Предмет и задачи краеведения // Как изучать свой край. – Л., 1925.